

تكملة ای دیگر بر الذریعة إلى تصانیف الشیعة

کتاب *الذریعة إلى تصانیف الشیعة* اثر ماندگار شیخ آقابزرگ تهرانی (۱۲۹۳ - ۱۳۸۹ هـ.ق.) از جمله آثاری است که در زمینه معرفی نگارش های شیعی و نویسندگان شیعه در ۳۶ مجلد به رشته تحریر درآمده است. اهمیت کار شیخ آقابزرگ در معرفی آثار و نویسندگان شیعه، شماری از فهرست نگاران و کتابشناسان شیعه را بر آن داشت تا ادامه دهنده راه آن کتابشناس بزرگ باشند و با نگارش تکمله و ذیلهایی بر این اثر به تکمیل آن بپردازند. یکی از این کتابشناسان دکتر **سید منصور طباطبایی** است که هم اکنون مشغول نگارش تکمله ای بر الذریعة است.

گفت و گوی مرکز پژوهشی میراث مکتوب را با دکتر سید منصور طباطبایی در ادامه می خوانید.

برای آغاز دریاره تکمله ای که بر موسوعه ارزشمند الذریعة الی تصانیف شیعه در دست انجام دارید، سخن بگویید؟

آنچه مرحوم شیخ آقا بزرگ تهرانی در قالب کتاب ارزشمند الذریعة تألیف کرده اند بالغ بر معرفی چند ده هزار کتب تصانیف شیعه می شود و به جرأت می توان گفت این حجم مقابل آنچه که امروز در منابع شیعه قابل دسترس موجود است بسیار اندک است؛ یعنی به یک دهم این منابع هم نمی رسد. البته این سخن از ارزش کار شیخ آقابزرگ نمی کاهد. در آن روزگار با آن امکانات قلیل و کمبود منابع این اثر بسیار درخور تقدیر است.

امروزه با انتشار فهراس مختلف و روزآمدن شدن فهراس کتابخانه های کشور و ضرورت ثبت بسیاری از تراش شیعه، بایسته بود که مستدرک یا تکمله ای بر الذریعة نوشته شود. بنده طی سالهایی که در خدمت استاد عبدالحسین حائری بودم ایشان در آن جلسات هر کتابی را که جزء میراث شیعه محسوب می شد در حاشیة الذریعة اضافه می کرد. این کار شور و شوقی در دل من انداخت که نوشتن مستدرکی بر الذریعة را آغاز کنیم و هم اکنون مشغول گردآوری عناوینی هستم که در فهراس چاپ شده از میراث خطی از شیعه موجود است. تا به حال حدود پنج هزار فیش تهیه شده و پیش بینی بنده این است تا بیست هزار مدخل در فهراس ایران و عراق موجود است در این مجموعه گردآوری شود. اگر این کتاب ها را در مجموعه ای معرفی کنیم شاید الذریعة ای دیگر تحت عنوان مستدرکات الذریعة تدوین شود.

بنده سالهای گذشته دو مجلد را با عنوان الشریعة الی استدراک الذریعة در کتابخانه مجلس چاپ کردم که ۱۰۰۰ عنوان منابع استدراک را بر الذریعة معرفی کردم. آخرین جلد آن در سال ۱۳۸۵ منتشر و تقریباً هفت سال این کار متوقف شد. در طول این سالها من مشغول گردآوری عناوین استدراک بودم و تصمیم دارم این مجموعه را به نام الی استدراک الذریعة منتشر کنم که به صورت گاهنامه منتشر خواهد شد. در هر شماره ۵۰۰ مدخل از مداخل استدراک الذریعة به زبان عربی معرفی و هر مجلد به ترتیب الفبایی چیده می شود. اعلانات کتابشناسی، مستقلاً ترتیب الفبایی خواهد یافت و نهایتاً به صورت یک مجموعه به چاپ می رسد.

اصلی ترین تفاوت کار شما با اثر ارزشمند الذریعه چیست؟

مرحوم آقابزرگ تهرانی تعریف عام و وسیعی از شیعه داشتند. به همین خاطر مدخل هایی که در الذریعه است که موجب خرده گیری بعضی از مؤلفان اهل سنت شده است. شیخ آقابزرگ به غیر از شیعه امامیه، شیعه اسماعیلیه و شیعه زیدیه را وارد تعریف شیعه کرده است. البته این ها جز نمله های شیعه هستند، اما آنچه برای من در این اثر اهمیت داشته و به آن خواهم پرداخت میراث امامیه است. برای من تا امامی بودن مؤلف اثر اثبات نشود نام کتاب را ثبت نمی کنم و اگر ثبت کردم علامت تردید خود را به خواننده منتقل می کنم. بخش دیگر این کتاب اختصاص به نسخه هایی دارد که آقابزرگ نام آنها را نیاورده و یا نسخه ای را معرفی نکرده و یا تفصیلی از کتاب به دست نداده است. من حتی المقدور به معرفی نسخه ها در کتابخانه ها خواهم پرداخت و کتابشناسی را در حد توان خواهم گفت.

در حال حاضر انتقاداتی از جانب برخی از پژوهشگران وجود دارد که موسساتی مانند میراث مکتوب در معرفی آثار شیعه کوتاهی می کنند. دیدگاه شما در این زمینه چیست؟

می توان گفت گلابه هایی که در باب میراث مکتوب شیعه می شود بجا است، ولی به جای اینکه دنبال مقصر بگردیم توصیه می کنم راهکارهایی در این زمینه پیدا کنیم. به عنوان یک عضو کوچک از جامعه محققین توصیه می کنم که حوزه علمیه در حوزه احیای موارث گذشتگان جدی وارد عمل شود. مؤسسه ای مانند میراث مکتوب به تنهایی نمی تواند کاری از پیش ببرد و باید مراکز به طور عام وارد عمل شود. وظیفه ای همگانی در مقابل مخطوطات وجود دارد و به جای اینکه انگشت به سوی مقصر دراز کنیم باید قصور خویش را جبران کنیم. در این زمینه زعمای گرانقدر شیعه باید دست به کار شوند و بخشی از فعالیت های طلاب فاضل حوزه علمیه به این سمت و سو هدایت شود. البته در این راه باید نظرات اساتید فنون تصحیح و تحقیق نیز بهره ببرند و میراث سراسر افتخار مذهب جعفری را به شیوه فاخر و علمی به جهانیان عرضه کنند.

یکی دیگر از مشکلات در زمینه تصحیح، متونی هستند که به صورت ابتدایی و بدون رعایت ضوابط تصحیح و منتشر می شوند. به عقیده شما برای رفع این مشکل چه اقداماتی می توان انجام داد؟

متأسفانه از قدیم یک قانون نانوشته وجود داشت و آن این است همه کس یارای دست یازیدن به تصحیح نسخه های خطی و فهرست نگاری دارد و مع الاسف سیل دانشجویان فارغ التحصیلی که پایان نامه های آن همان تصحیح نسخ است بدون نظارت واقعی استادان فن انجام و دفاع و بدون ارزیابی ضروری به چاپ می رسد که خود موجب ضعف بنیة این رشته در روزگار معاصر شده است.

برای حل این معضل چه باید کرد؟

راهکار بنده نظارت دقیق گروهی علمی است که از سوی مراجع ذیصلاح مانند وزارتخانه های علوم و ارشاد به تشکیل آن مبادرت ورزند و بدون تأیید و صلاحدید آن گروه تصحیح به چاپ سپرده نشود. چاره اصلی تصحیح، نقد است. زمانی که آن گروه انتشار اثر را تأیید نکند و لجنة علمی متصدی نقادی شود و انتشار این کتاب غیر قانونی قلمداد شود دیگر کمتر کسی به این شیوه تصحیح نمی کند. هم اکنون کسانی که با یک مقدمه روزنامه وار اثری چاپ می کنند و به عنوان مصحح شناخته می شوند. همانطور که وزارت ارشاد یک اداره برای تعیین صلاحیت چاپ یک کتاب دارد باید چنین لجنة ای برای تعیین صلاحیت کتاب وجود داشته باشد و اگر اثر از صلاحیت لازم برخوردار نبود، اثر منتشر نشود.

منبع: موسسه پژوهشی میراث مکتوب